

Klasa niższa, średnia i wyższa. Charakterystyka w oparciu o autoidentyfikacje Polaków

Znak jakości przyznany CBOS przez
Organizację Firm Badania Opinii i Rynku 20 stycznia 2020 roku

Fundacja Centrum Badania Opinii Społecznej
ul. Świętojerska 5/7, 00-236 Warszawa
e-mail: sekretariat@cbos.pl; info@cbos.pl
<http://www.cbos.pl>
(48 22) 629 35 69

Polacy poproszeni o określenie swojego miejsca w strukturze społecznej najczęściej sytuują się w okolicach środka hierarchii, rzadziej na jej dolnych, a jeszcze rzadziej na górnych krańcach¹. Tę problematykę poruszaliśmy w trzech badaniach², dzięki czemu dysponujemy większą grupą do analiz i możemy lepiej scharakteryzować poszczególne, nawet te mniej liczne, warstwy struktury społecznej. Kim są osoby sytuujące się w poszczególnych warstwach, co je charakteryzuje, wyróżnia? Czym różnią się wyodrębnione klasy pod względem cech społeczno-demograficznych, prezentowanych poglądów, poziomu religijności czy też głównych źródeł informacji o wydarzeniach w kraju i na świecie? Jakie nastroje panowały w poszczególnych klasach jeszcze przed pandemią? Co decyduje o naszym miejscu w strukturze społecznej? Co sprawia, że sytuujemy się w danym, konkretnym miejscu drabiny społecznej? Na te pytania odpowiadamy w naszym komunikacie.

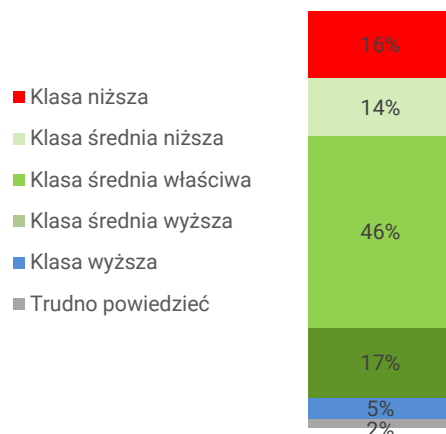
PROFIL SPOŁECZNO-DEMOGRAFICZNY

W trzech badaniach poprosiliśmy respondentów o określenie swojej pozycji w hierarchii społecznej na skali od 1 do 9, na której 1 oznaczało warstwę (klasę) niską, a 9 – wysoką. W wyniku podziału skali na trzy części wyodrębnione zostały: klasa niższa (punkty 1–3), średnia (punkty 4–6) oraz wyższa (punkty 7–9). W toku dalszych analiz klasa średnia została podzielona na trzy części: klasę średnią niższą (punkt 4), średnią właściwą (punkt 5) oraz średnią wyższą (punkt 6). Najliczniej reprezentowana jest warstwa średnia właściwa (46%), a najmniej liczna jest warstwa wyższa (5%). Pozostałe klasy reprezentowane są przez zbliżone liczebnie grupy (odsetki odpowiednio od 14% do 17%).

¹ Zob. komunikat CBOS „Postrzeganie własnego miejsca w strukturze społecznej”, luty 2020 r. (oprac. M. Omyła-Rudzka).

² W opracowaniu wykorzystano wyniki badań „Aktualne problemy i wydarzenia” o numerach: 354 – przeprowadzonego metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganych komputerowo (CAPI) w dniach 7–17 listopada 2019 roku na liczącej 944 osoby reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski; 355 – przeprowadzonego metodą wywiadów bezpośrednich (face-to-face) wspomaganych komputerowo (CAPI) w dniach 28 listopada – 5 grudnia 2019 roku na liczącej 910 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski; 358 – przeprowadzonego metodą wywiadów bezpośrednich wspomaganych komputerowo (CAPI) w dniach 5–15 marca 2020 roku na liczącej 919 osób reprezentatywnej próbie losowej dorosłych mieszkańców Polski.

RYS. 1. W społeczeństwach zwykle funkcjonują różne grupy, klasy, warstwy społeczne. Jak by Pan(i) nazwał(a) grupę, klasę lub warstwę, do której Pan(i) należy?

Porównując strukturę poszczególnych klas, zauważyć można, że w warstwie niższej (i średniej niższej) jest nieco więcej mężczyzn niż kobiet, natomiast w warstwach wyższych – odwrotnie – trochę większy odsetek stanowią kobiety niż mężczyźni. Jeśli chodzi o strukturę wieku, to w warstwie niższej przeważają osoby starsze, najliczniejsze kategorie wiekowe w tej grupie to 55–64 lata oraz 65 lat i więcej. W warstwie niższej ponad połowa osób (59%) ma co najmniej 55 lat, natomiast w wyższej – więcej niż co drugi badany (53%) nie ukończył 45. roku życia.

Zauważalny jest także związek między miejscem zamieszkania a sytuowaniem się w hierarchii społecznej. Generalnie osoby wyżej lokujące się w hierarchii społecznej relatywnie rzadziej mieszkają na wsi, częściej w większych miejscowościach.

Występuje wyraźna zależność między postrzeganiem własnego miejsca w hierarchii społecznej a wykształceniem i położeniem materialnym. Wraz ze wzrostem przypisywanej sobie pozycji w hierarchii społecznej rośnie odsetek osób z wyższym wykształceniem, a maleje osiągających jego niższe poziomy. Jedynie wśród respondentów lokujących się w wyższej warstwie większość ma wyższe wykształcenie (68%), wśród sytuujących się w niższej zdecydowana większość ma wykształcenie podstawowe/gimnazjalne lub zasadnicze zawodowe (71%).

Dochód *per capita* w przypadku osób sytuujących się w niższej warstwie najczęściej mieści się w przedziale od 1000 zł do 1499 zł (27%), a w przypadku lokujących się w warstwie wyższej – 3000 zł i więcej (28%). Zauważyć można również silny związek między dochodami osobistymi a przypisywaną sobie pozycją. Osoby identyfikujące się z warstwą niższą najczęściej osiągają dochody osobiste od 1000 zł do 1499 zł (24%), utożsamiające się warstwą średnią – od 2000 zł do 2999 zł (20%) (w przypadku warstwy średniej wyższej porównywalnie często osiągane są również wyższe dochody), a z warstwą wyższą – co najmniej 4000 zł (24%).

Porównując poszczególne warstwy pod względem składu grup społeczno-zawodowych, można zauważyć, że w wyższej klasie dosyć licznie reprezentowani są kadra kierownicza i specjaliści

z wyższym wykształceniem (37%), a im dalej w dół drabiny społecznej, tym bardziej udział tej grupy spada. W każdej z warstw relatywnie dużą część stanowią emeryci, lecz w najniższej udział ich jest największy. Ponadto w klasach niższych w porównaniu z warstwą wyższą i średnią wyższą jest relatywnie wielu robotników wykwalifikowanych, natomiast w średnich, a w szczególności w średniej wyższej – pracowników administracyjno-biurowych.

TABELA 1

			Klasa			wyższa	
			niższa	średnia			
				średnia niższa	średnia właściwa		średnia wyższa
Wiek	Mężczyźni	55	46			47	
			51	45	45		
	Kobiety	45	54			53	
			49	55	55		
	18–24 lata	4	8			9	
			8	7	10		
		25–34	11	22			29
				21	22	24	
		35–44	10	19			15
				19	19	19	
		45–54	16	14			7
				14	14	12	
		55–64	30	18			17
				19	18	17	
		65 lat i więcej	29	19			23
				19	20	18	
Miejsce zamieszkania	Wieś	53	39			23	
			40	39	36		
	Miasto do 19 999	14	16			14	
			16	17	13		
	20 000 – 99 999	20	23			32	
			21	24	24		
	100 000 – 499 999	9	14			21	
			16	14	15		
	500 000 i więcej mieszk.	4	8			10	
			7	6	12		
Wykształcenie	Podstawowe/gimnazjalne	37	13			12	
			15	13	9		
	Zasadnicze zawodowe	34	22			4	
			25	23	20		
	Średnie	22	35			16	
			34	37	29		
	Wyższe	7	30			68	
			26	27	42		
Grupa społeczna i zawodowa	Kadra kier., spec. z wyższym wyksz.	3	13			37	
			11	12	19		
	Średni personel, technicy	1	4			2	
			4	4	5		
	Pracownicy adm.-biurowi	1	8			4	
			8	7	11		
	Pracownicy usług	6	7			2	
			8	8	6		
	Robotnicy wykwalifikowani	15	13			7	
			16	13	8		
	Robotnicy niewykwalifik.	7	3			1	
			4	3	3		

TABELA 1 CD.

		Klasa					
		niższa	średnia			wyższa	
			średnia niższa	średnia właściwa	średnia wyższa		
Grupa społeczna i zawodowa	Rolnicy	5	5			1	
			5	5	4		
	Pracujący na własny rach.	2	5			3	
			3	5	6		
	Bezrobotni	4	1			1	
			3	2	0		
	Emeryci	33	23			24	
			24	24	21		
	Renciści	11	4			4	
			3	4	3		
Dochody na jedną osobę	Uczniowie i studenci	2	5			8	
			4	4	6		
	Gospodynie domowe i inni	10	9			6	
			7	9	8		
	Dochody na jedną osobę	Do 999 zł	20	10			6
				13	10	8	
		Od 1000 zł do 1499 zł	27	14			6
				15	15	14	
		Od 1500 zł do 1999 zł	18	17			13
				17	18	14	
Od 2000 zł do 2999 zł		11	19			22	
			20	18	21		
3000 zł i więcej		5	15			28	
			14	13	20		
Dochody osobiste	Trudno powiedzieć	8	10			11	
			9	10	7		
	Odmowa odpowiedzi	11	15			14	
			12	16	16		
	Dochody osobiste	Brak dochodów	4	8			5
				7	8	8	
		Do 999 zł	14	6			5
				6	6	6	
		Od 1000 do 1499 zł	24	8			5
				12	8	7	
Od 1500 do 1999 zł		16	10			7	
			9	11	10		
Od 2000 do 2999 zł		17	20			15	
			21	20	18		
Dochody osobiste	Od 3000 do 3999 zł	6	16			21	
			18	15	15		
	4000 zł i więcej	4	14			24	
			13	13	19		
	Trudno powiedzieć	6	4			4	
			3	4	2		
	Odmowa odpowiedzi	9	14			15	
			11	15	14		

KWESTIE ŚWIATOPOGLĄDOWE

Wyodrębnione grupy nie różnią się znacząco poziomem religijności mierzonym częstością udziału w praktykach religijnych. W każdej w warstwach najliczniej reprezentowana jest kategoria praktykujących religijnie raz w tygodniu. Zauważyć można, że klasa średnia trochę częściej niż pozostałe bierze udział w praktykach religijnych raz w tygodniu, zaś klasa wyższa trochę częściej niż inne w ogóle nie praktykuje religijnie.

Uwzględniając natomiast poglądy polityczne określane na skali lewica – centrum – prawica, zauważyć można, że relatywnie najrzadziej z lewicą identyfikują się ankietowani zaliczający się do klasy niższej, a najczęściej utożsamiający się z klasą średnią wyższą i wyższą. Respondenci lokujący się w górnych warstwach hierarchii społecznej trochę częściej niż inni deklarują centrowe poglądy. Ponadto osoby wyżej sytuujące się w hierarchii społecznej częściej mają sprecyzowane poglądy polityczne i częściej interesują się polityką niż badani lokujący się na niższych pozycjach drabiny społecznej.

Osoby z różnych klas czerpią informacje na temat bieżących wydarzeń z bardzo różnych źródeł. Dla osób identyfikujących się z klasą niższą głównym źródłem informacji jest telewizja publiczna (w sumie 44%), dla badanych utożsamiających się z klasą średnią porównywalnie często telewizja publiczna co TVN (33% wobec 35%), a dla respondentów lokujących się w górnych warstwach drabiny społecznej – TVN (40%), a w drugiej kolejności telewizja publiczna (26%). Zaznaczyć jednak należy, że klasa średnia wyższa częściej wybiera TVN niż telewizję publiczną (40% wobec 30%). Warto podkreślić, że wszystkie klasy porównywalnie często wskazują Polsat (Polsat oraz Polsat News) jako główne źródło informacji (odsetki odpowiednio od 15% do 19%).

TABELA 2

		Klasa				
		niższa	średnia			wyższa
			średnia niższa	średnia właściwa	średnia wyższa	
Udział w praktykach religijnych	Kilka razy w tygodniu	5	5			5
			5	5	3	
	Raz w tygodniu	36	43			38
			41	45	41	
	1–2 razy w miesiącu	15	16			14
			13	15	18	
	Kilka razy w roku	27	23			22
			26	22	22	
W ogóle nie uczestniczy	17	14			22	
		15	13	15		
Poglądy polityczne	Lewica	13	22			26
			19	20	28	
	Centrum	27	25			31
			26	24	25	
	Prawica	38	37			38
			39	37	37	
	Trudno powiedzieć	22	17			5
			16	19	11	
Zainteresowanie polityką	Bardzo duże	3	4			11
			4	4	6	
	Duże	10	15			25
			17	13	20	
	Średnie	43	50			38
			45	51	49	
	Nikłe, niewielkie	24	22			15
			27	22	17	
Żadne	19	9			11	
		7	10	7		
Stacja telewizyjna stanowiąca główne źródło informacji	„Fakty”, inne programy TVN (poza TVN 24)	13	19			16
			18	19	19	
	TVN 24	9	16			24
			14	15	21	
	„Wiadomości”, „Teleexpress” i inne programy telewizyjnej Jedynki (TVP 1)	31	20			16
			19	21	20	
	„Panorama” i inne programy telewizyjnej Dwójki (TVP 2)	3	2			4
			1	3	2	
	TVP Info	10	11			6
			14	11	8	
	„Wydarzenia” i inne programy Polsatu (poza Polsat News)	14	10			12
			12	10	8	
	Polsat News	4	6			7
			7	6	7	
Telewizja Trwam, Radio Maryja	1	0			1	
		1	0			
Żadna z nich, nie oglądam telewizji	11	13			11	
		14	12	13		
Trudno powiedzieć	4	3			3	
		1	3	2		

NASTROJE SPOŁECZNE³

W ocenach rozwoju ogólnej sytuacji w kraju poszczególne klasy nie różniły się znacząco, choć zauważyć można, że osoby lokujące się wyżej w hierarchii społecznej trochę rzadziej postrzegały ją pozytywnie. Natomiast w przewidywaniach na najbliższy rok osoby identyfikujące się z warstwą wyższą rzadziej prognozowały utrzymanie status quo. Analizując bardziej szczegółowo poszczególne wymiary ocen, zauważyć można z jednej strony większe niezadowolenie osób wyżej sytuujących się w strukturze społecznej (w szczególności zaliczających się do klasy średniej wyższej i wyższej) z sytuacji politycznej, z drugiej natomiast większe zadowolenie z kondycji gospodarki wśród nich. Dodać należy, że sytuacja gospodarcza często postrzegana jest przez pryzmat własnego położenia materialnego.

O ile w ocenach odnoszących się do wymiaru publicznego nie ma bardzo dużych różnic między poszczególnymi warstwami, o tyle w ocenach dotyczących sfery prywatnej różnice te są bardzo wyraźne. Wraz ze wzrostem pozycji w hierarchii społecznej rośnie zadowolenie z warunków materialnych, poziomu życia oraz kondycji zakładów pracy badanych.

³ Nastroje społeczne w analizowanym okresie nie zmieniały się znacząco, uzasadnione więc wydaje się agregowanie trzech pomiarów.

TABELA 3

		Klasa				
		niższa	średnia			wyższa
			średnia niższa	średnia właściwa	średnia wyższa	
Czy, ogólnie rzecz biorąc, sytuacja w naszym kraju zmierza w dobrym czy też w złym kierunku?	W dobrym	52	50			47
			50	51	45	
	W złym	35	37			40
			36	36	41	
	Trudno powiedzieć	13	14			13
			14	13	14	
Jak Pan(i) sądzi, czy w ciągu najbliższego roku sytuacja w Polsce poprawi się, pogorszy czy też się nie zmieni?	Poprawi się	24	27			29
			29	27	23	
	Nie zmieni się	38	40			28
			36	40	41	
	Pogorszy się	26	24			28
			26	22	28	
	Trudno powiedzieć	13	10			14
			9	11	8	
Jak Pan(i) ogólnie ocenia sytuację polityczną w Polsce?	Dobra	29	29			27
			29	29	30	
	Średnia	33	36			35
			37	37	30	
	Zła	29	30			34
			29	28	36	
	Trudno powiedzieć	9	5			4
			5	6	4	
Jak Pan(i) ogólnie ocenia sytuację gospodarczą w Polsce?	Dobra	49	52			60
			51	53	52	
	Średnia	31	32			30
			34	32	33	
	Zła	15	12			6
			13	11	12	
	Trudno powiedzieć	5	4			4
			3	4	4	
Ocena własnych war. mater.	Złe	20	2			1
			3	1	2	
	Średnie	48	30			22
			39	29	23	
	Dobre	32	68			76
			57	69	75	
Czy obecnie Panu(i) i Pana(i) rodzinie żyje się:	dobrze	41	73			81
			61	74	78	
	średnio	45	25			18
			36	24	20	
	źle	14	2			2
			4	2	2	
Jak Pan(i) ogólnie ocenia obecną sytuację w Pana(i) zakładzie pracy? Czy jest ona:	dobra	53	68			83
			64	67	74	
	średnia	32	24			10
			29	24	21	
	zła	12	7			6
			7	8	5	
	Trudno powiedzieć	3	1			1
			1	1	0	

OD CZEGO ZALEŻY POSTRZEGANIE WŁASNEGO MIEJSCA W STRUKTURZE SPOŁECZNEJ?

Z analiz wielozmiennowych⁴ wynika, że postrzeganie własnego miejsca w hierarchii społecznej zależne jest przede wszystkim od oceny własnego położenia materialnego. Większość badanych oceniających złe warunki materialne swoich gospodarstw domowych (68%) sytuuje się w warstwie niższej, wśród oceniających je średnio co czwarty (24%) lokuje się w klasie niższej, natomiast wśród uważających własną kondycję materialną za raczej dobrą i dobrą odsetki te są zdecydowanie niższe, a więcej jest umieszczających się w warstwie średniej. Wśród najbardziej zadowolonych z warunków materialnych relatywnie najwięcej respondentów identyfikuje się z klasą wyższą (10%).

W grupie osób niezadowolonych z warunków materialnych swoich gospodarstw domowych istotne znaczenie w kontekście przypisywanej pozycji odgrywa płeć. Kobiety w tej grupie częściej niż mężczyźni sytuują się pośrodku hierarchii społecznej, a rzadziej w jej niższych warstwach.

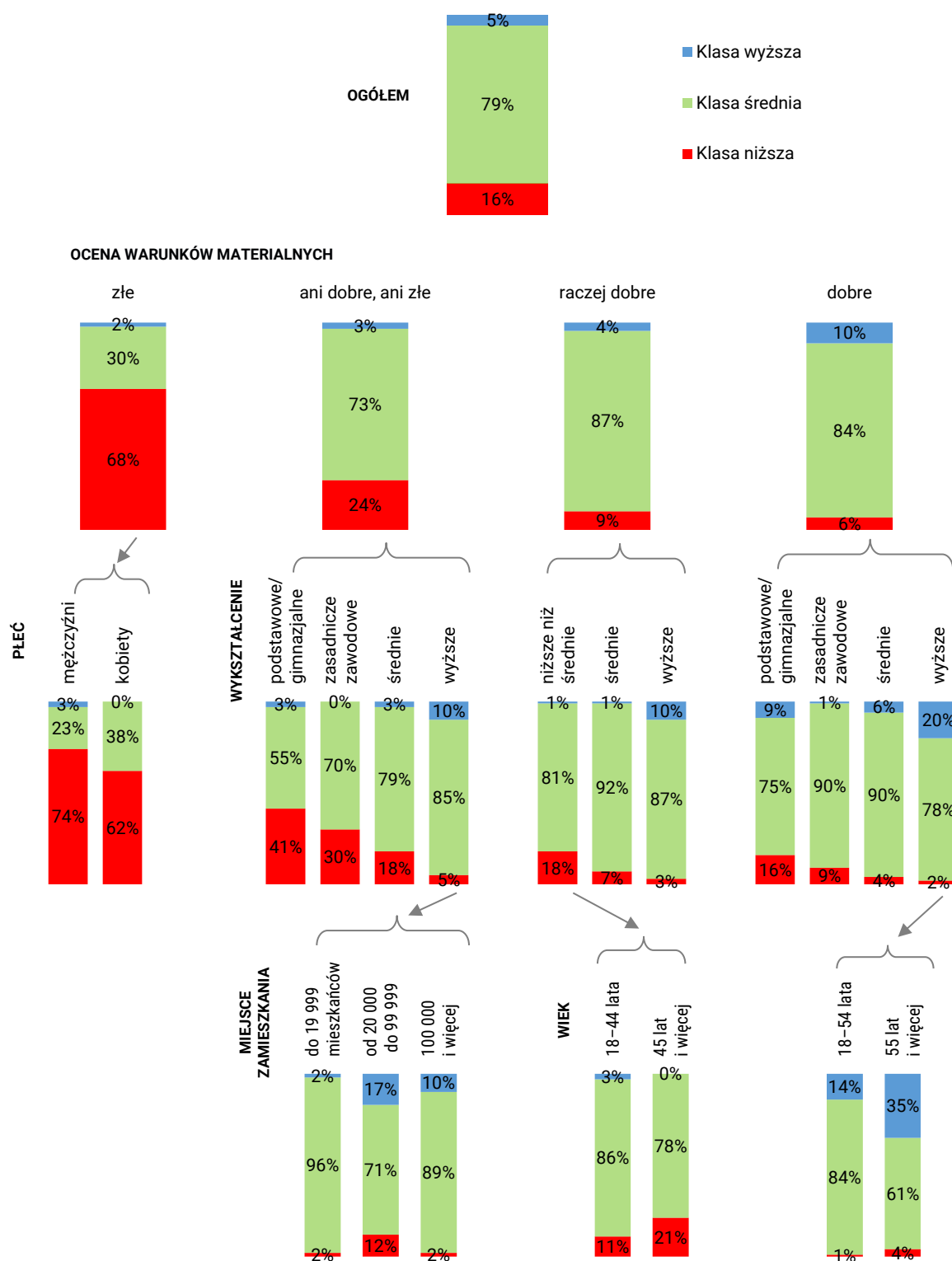
Z kolei usytuowanie w hierarchii społecznej osób średnio lub dobrze postrzegających swoją sytuację materialną w największym stopniu zależy od uzyskanego poziomu wykształcenia. Im wyższy poziom wykształcenia, tym wyższa pozycja w hierarchii społecznej.

Interesująca zależność występuje wśród respondentów z wyższym wykształceniem przeciętnie oceniających warunki materialne swoich gospodarstw domowych. Badani z tej grupy mieszkający w dużych miastach (liczących co najmniej 100 tys. mieszkańców) oraz w najmniejszych miejscowościach (poniżej 20 tys. mieszkańców) praktycznie wszyscy sytuują się w warstwie średniej lub wyższej. W miastach od 20 tys. do 99 999 mieszkańców występują relatywnie duże rozbieżności – mniejszy odsetek niż wśród mieszkańców miast innej wielkości stanowią osoby lokujące się pośrodku hierarchii społecznej, a większy – w niższej i wyższej.

Wpływ wieku na postrzeganie własnego miejsca w strukturze społecznej nie jest jednoznaczny. W przypadku badanych raczej zadowolonych z warunków materialnych, gorzej wykształconych (z wykształceniem podstawowym/gimnazjalnym/zasadniczym zawodowym) jest on zupełnie inny niż w przypadku w pełni zadowolonych z kondycji materialnej, z wyższym wykształceniem. W pierwszej z tych grup młodsi badani (poniżej 45. roku życia) wyżej sytuują się w hierarchii społecznej, w drugiej natomiast starsi – mający co najmniej 55 lat.

⁴ Zastosowano metodę drzew klasyfikacyjnych, algorytm CHAID.

RYS. 2. W społeczeństwach zwykle funkcjonują różne grupy, klasy, warstwy społeczne.
Jak by Pan(i) nazwał(a) grupę, klasę lub warstwę, do której Pan(i) należy?

Z analiz wyłączono zostały odpowiedzi „Trudno powiedzieć”.

W syntetyczny sposób wpływ kluczowych zmiennych na sytuowanie się w hierarchii społecznej przedstawia następujący model regresji liniowej wielokrotnej. Zgodnie z tym modelem przewidywany awans w hierarchii społecznej w przypadku poprawy położenia materialnego (z niezadowolenia do pełnego zadowolenia) wynosi mniej więcej 2 punkty na dziewięciostopniowej skali, przy ustalonym poziomie wykształcenia i dochodu przypadającego na osobę. W przypadku gorszych ocen położenia materialnego ta poprawa jest odpowiednio mniejsza – w przypadku raczej zadowolonych wynosi niespełna 2 (1,726), a w przypadku średnio oceniających warunki materialne – mniej więcej półtora (1,416).

Istotne znaczenie w tym kontekście odgrywa również wykształcenie. Przewidywany awans w hierarchii społecznej dla absolwentów wyższych uczelni, przy ustalonym poziomie pozostałych zmiennych, w porównaniu z najgorzej wykształconymi wynosi około 1. Dla osób gorzej wykształconych jest on odpowiednio niższy.

Jak wynika z analiz, pewną poprawę subiektywnego położenia w hierarchii społecznej zapewnia również dochód na osobę wynoszący co najmniej 2000 zł.

TABELA 4

Wpływ zmiennych społeczno-demograficznych na postrzeganie własnego miejsca w hierarchii społecznej		
Zmienne społeczno-demograficzne	Niestandaryzowane współczynniki kierunkowe regresji liniowej	Poziom istotności
Warunki materialne dobre (kategoria referencyjna: złe warunki materialne)	2,120	0,000
Warunki materialne raczej dobre (kategoria referencyjna: złe warunki materialne)	1,726	0,000
Warunki materialne średnie (kategoria referencyjna: złe warunki materialne)	1,416	0,000
Wykształcenie wyższe (kategoria referencyjna: wykształcenie podstawowe/gimnazjalne)	0,904	0,000
Wykształcenie średnie (kategoria referencyjna: wykształcenie podstawowe/gimnazjalne)	0,476	0,000
Wykształcenie zasadnicze zawodowe (kategoria referencyjna: wykształcenie podstawowe/gimnazjalne)	0,231	0,007
Dochód na osobę w gospodarstwie domowym wynoszący co najmniej 2000 zł (kategoria referencyjna: niższy dochód na osobę)	0,187	0,002

Wyraz wolny w prezentowanym modelu regresji wielokrotnej wynosi 2,54; zmienna zależna – ocena własnego miejsca w hierarchii społecznej mierzona była na skali od 1 do 9, na której 1 oznacza najniższą pozycję, a 9 – najwyższą.

Klasy wyodrębnione w wyniku samodzielnego usytuowania się respondentów w hierarchii społecznej różnią się między sobą dosyć wyraźnie ze względu na cechy społeczno-demograficzne, kwestie światopoglądowe oraz panujące w nich nastroje społeczne. W warstwach niższych relatywnie większy udział stanowią osoby starsze, gorzej wykształcone, o niższych dochodach, mieszkające w mniejszych miejscowościach. Badani niżej sytuujący się w hierarchii społecznej w mniejszym

stopniu interesują się polityką, częściej mają niesprecyzowane poglądy polityczne, a głównym źródłem informacji o wydarzeniach w kraju i na świecie są dla nich programy telewizji publicznej. Z kolei warstwy wyższe bardziej interesują się polityką, częściej deklarują lewicowe poglądy polityczne, a głównym źródłem informacji dla nich pozostaje TVN. Jeśli chodzi o nastroje społeczne – to w sferze publicznej nie odnotowaliśmy dużych różnic między klasami, choć zauważyć można, że warstwy wyższe były mniej zadowolone z ogólnej sytuacji w kraju oraz sytuacji politycznej, a bardziej z kondycji gospodarki. Bardzo duże różnice występowały natomiast w ocenach dotyczących wymiaru indywidualnego. Wraz ze wzrostem przypisywanej sobie pozycji w hierarchii społecznej rosło zadowolenie – z warunków materialnych gospodarstw domowych, jakości życia oraz sytuacji w zakładach pracy badanych.

Postrzeganie własnego miejsca w strukturze społecznej stanowi wypadkową wielu czynników, a wśród nich niewątpliwie istotne znaczenie odgrywa położenie materialne – przede wszystkim ocena warunków materialnych gospodarstw domowych. Z analiz wynika również, że postrzeganie własnej pozycji w znacznej mierze zależy od osiągniętego poziomu wykształcenia.

Opracowała

Małgorzata Omyła-Rudzka